

Գրիգոր Բեքմեզյան
*ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու*

**ՇՐՋԱՊԱՏԻ ՀԱՄԱՐ ԱՈՒՎԵԼ ՎՏԱՆԳԻ ԱՂԲՅՈՒՐՈՎ
ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՄԻ ՀԱՏՈՒՑՈՒՄԻՑ ԱՁԱՏՈՂ
ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԸ**

Քաղաքացիական իրավունքում շրջապատի համար առավել վտանգ ստեղծող գործունեությամբ պատճառված վնասի հետևանքով առաջացող պարտավորություններն ունեն ուրույն դեր: Քանի որ այս ինստիտուտը սահմանում է պատասխանատվության առանձնահատուկ կարգ՝ առանց մեղքի պատասխանատվություն, առանձնահատուկ ուսումնասիրության կարիք են զգում այն հանգամանքները, որոնք կազատեն առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջը այդ աղբյուրով վնաս պատճառելու դեպքում առաջացող պատասխանատվությունից: Ինչպես նշում է Օ.Ա. Կրասավչիկովը, տուժողին պատճառված վնասի հատուցումից առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջը ազատելու հիմք է համարվում իրավաբանական փաստը, որի հետ իրավունքի նորմերը կապում են կամ վերոնշյալ պարտավորության լիիրավ բացառումը կամ էլ դրա գույքային ծավալի փոքրացումը¹: Ելնելով վերոնշյալից՝ առավել վտանգի աղբյուրով պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունից ազատող հիմքերը կարող են դասվել հետևյալ խմբերի.

1. իրավաբանական փաստեր, որոնք ամբողջովին ազատում են առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջը պատասխանատվությունից,

2. իրավաբանական փաստեր, որոնք առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջը մասնակիորեն են ազատում պատճառված վնասի հատուցումից:

Խոսելով Ֆրանսիայի օրենսդրության մասին՝ Լ.Ժյուլիո դե լա Մորանդյերը նշում է, որ կանխավարկածը, որի հիման վրա անձը ենթարկվում է պատասխանատվության, կարող է մերժվել միայն այն բանի ապացուցմամբ, որ վնասը պատճառվել է պատահականությամբ կամ անհաղթահարելի ուժի ազդեցությամբ, կամ կողմնակի ուժի ազդեցությամբ,

---

¹ Տե՛ս Օ. Ա. Красавчиков, Возмещения вреда, причиненного источником повышенной опасности. М. Юрид. Лит., 1966г., էջ 178:

որի առկայությունը չի կարող դիտվել որպես իրի նկատմամբ հսկողություն իրականացնող անձի մեղք: Միևնույն ժամանակ հեղինակը նշում է, որ անձը չի կարող ազատվել պատասխանատվությունից՝ ապացուցելով, որ ինքը մեղավոր գործողություններ չի կատարել, կամ որ վնասի առաջացման պատճառը իրեն հայտնի չէ¹:

Անձը ազատվում է պատասխանատվությունից նաև տուժողի կամ երրորդ անձանց մեղավոր գործողությունների առկայության դեպքում, եթե ապացուցում է, որ այդ գործողությունները իր համար անկանխատեսելի և անխուսափելի էին և ունեին պատահարի կամ անհաղթահարելի ուժի բնույթ: Ընդ որում, կարևոր է, որ տուժողի կամ երրորդ անձի գործողություններում մեղավորության հատկանիշները, որոնց առկայությունը կազատի վնաս պատճառած իրի տիրոջը պատասխանատվությունից, լինեն միակ և կանխորոշիչ պայման վնասի համար: Մյուս դեպքերում դատական պրակտիկան թույլ է տալիս հաշվի առնել անհաղթահարելի ուժը (կամ էլ մեղավորի, երրորդ անձի մեղավոր գործողությունները), որը բերում է պատասխանատվության ծավալի սովորական սահմանափակման կամ դրա բաժանմանը վնասի համար մեղավոր մյուս անձանց միջև²: Եթե երրորդ անձի գործողությունները վնասի միակ պատճառը չեն, ապա երրորդ անձը պատասխանատվություն է կրում *in solidum* (սովորաբար) այն անձի հետ, որը հսկողություն էր իրականացնում իրի նկատմամբ, և նրանցից յուրաքանչյուրը, ով կվճարի փոխհատուցումը, ռեգրեսիվ հայցի իրավունք է ձեռք բերում մյուսի դեմ:

ՀՀ Քաղ. օր.-ի 1072 հոդվածը սահմանում է, որ իրավաբանական անձը և քաղաքացիները, որոնց գործունեությունը կապված է շրջապատի համար առավել վտանգի աղբյուրի հետ, պարտավոր են հատուցել առավել վտանգի աղբյուրով պատճառված վնասը: Ընդ որում, այսպիսի աղբյուրներով պատճառված վնասի հատուցման առանձնահատկությունն այն է, որ պատասխանատվության համար պարտադիր չէ մեղքի առկայությունը: Քաղ. օր.-ի նույն հոդվածը սահմանում է նաև, որ առավել վտանգի աղբյուրը սեփականության կամ այլ օրինական իրավունքով տիրապետող անձը կարող է ազատվել պատասխանատվությունից, եթե ապացուցի, որ վնասը ծագել է անհաղթահարելի ուժի կամ տուժողի դի-

---

¹ Տե՛ս Լ. Жюллио Де Ла Морандьер, Гражданское право Франции, М., 1960г., էջ 458:

² Տե՛ս Լ. Жюллио Де Ла Морандьер, նշված աշխատությունը, նույն տեղում:

տավորության հետևանքով: Այսպիսով, օրենսգիրքը որպես առավել վտանգի աղբյուրով պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունից ազատող հանգամանքներ նշում է անհաղթահարելի ուժը և տուժողի դիտավորությունը, որոնք կարող ենք դասել վերոնշյալ խմբերից առաջինում՝ այսինքն՝ հանգամանքներ, որոնք լրիվ ազատում են պատասխանատվությունից:

Անհաղթահարելի ուժի վերաբերյալ իրավաբանական գրականության մեջ արտահայտվել են տարբեր կարծիքներ: Հեղինակների մի մասը գտնում է, որ որպես անհաղթահարելի ուժ պետք է հասկանալ իր բնույթով առանձնահատուկ այն իրադարձությունը, որը կապված է առավել վտանգի աղբյուրի հետ արտաքինից. անկանխելի՝ տվյալ պահին հասարակության տեխնիկական և տնտեսական զարգացածության տեսակետից¹: Օ.Ա. Կրասավչիկովը գտնում է, որ ավելի ճիշտ են այն հեղինակները, որոնք անհաղթահարելի ուժը դիտում են օբյեկտիվ գործոնի տեսանկյունից, որը պատճառական կապ չունի առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջ գործունեության հետ, և որի դրսևորումներն տարբեր տեսակի տարերային աղետներն են, քանի որ չնայած դրանք հնարավոր է կանխատեսել, սակայն անհնար է կանխել: Ամփոփելով վերոնշյալը՝ հեղինակը նշում է, որ որպես առավել վտանգի աղբյուր պետք է հասկանալ այդ աղբյուրի տիրոջ հետ պատճառական կապ չունեցող օբյեկտիվ - պատահականը, որի հետևանքով առաջացող բնության այս կամ այն երևույթը անհնար է կանխել²:

Հեղինակների մյուս խումբը անհաղթահարելի ուժի բացահայտման հիմք է ընդունում սուբյեկտիվ և օբյեկտիվ տեսությունները: Ըստ սուբյեկտիվ տեսության կողմնակիցների՝ սուբյեկտիվ տեսությունը, գտնում է, որ անհաղթահարելի ուժը իրադարձություն է, որը անկանխատեսելի և անկանխելի է վնաս պատճառողի կողմից տվյալ հասարակության մեջ, գիտության և տեխնիկայի տվյալ պայմաններում՝ չնայած վնաս պատճառողի կողմից ձեռք առնված բոլոր միջոցներին: Օբյեկտիվ տեսությունը առաջնային է համարում իրադարձության արտակարգ և արտաքին բնույթը, որը կապ չունի վնաս պատճառողի ներքին գործու-

---

¹ Ст'ю Л.А. Майданик, Н.Ю. Сергеева, Материальная ответственность за повреждения здоровья, М., Юрид. Лит., 1968г., էջ 56:

² Ст'ю О. А. Красавчиков, նշված աշխատությունը, էջ 179-180:

նետության հետ¹: Սակայն իրավաբանական գրականության մեջ այս տեսությունները նույնպես քննադատության են ենթարկվել: Սուբյեկտիվ տեսությունը քննադատվել է այն պատճառով, որ թույլ չի տալիս հստակ սահմանազատել արտասովոր իրադրությունը, պատահարը (սա նույնպես սուբյեկտիվորեն անկանխատեսելի իրադարձություն է) անհաղթահարելի ուժից: Օբյեկտիվ տեսությունը չի կարող բացատրել անհաղթահարելի ուժի հասկացությունը, քանի որ ամբողջովին բացառում է առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջ գործունեության և պատճառված վնասի միջև պատճառական կապի առկայությունը: Ինչպես նշում են հեղինակները, եթե վնասը ծագել է միայն բնական աղետի հետևանքով, նշանակում է այն կապ չունի առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջ գործունեության հետ, իսկ պատճառական կապը պատասխանատվության անհրաժեշտ պայման է²:

Գ.Կ. Մատվելը գտնում է, որ այս երկու տեսություններն էլ ունեն մեթոդաբանական սխալ հիմքեր: Երկու տեսություններն էլ, ըստ հեղինակի, տարանջատելով պատահարի (կագուսի) հասկացությունը անհաղթահարելի ուժի հասկացումից, փորձ են անում առանձնացնել այդ հասկացությունները նրանց պատճառական պայմանավորվածության տեսանկյունից: Սակայն այդ պայմանավորվածությունը հասկանում են կամ իդեալիստորեն (կանխատեսմամբ), կամ էլ մեխանիկորեն (արտաքին և ներքին կապերով)³: Ա.Մ. Բեյակովան նշում է, որ անհաղթահարելի ուժի մեկնաբանման համար պետք է նկատի ունենալ երկու հանգամանք՝ արտաքին (ջրհեղեղ, կայծակի հարված և այլն) և ներքին. վնասը պատճառվում է ոչ թե վերոնշյալ արտաքին իրադարձությամբ անմիջապես, այլ վնաս պատճառող գործունեությամբ, որը ընկել է այդ արտաքին արտակարգ ուժի ազդեցության տակ, որի հետևանքով և վնաս է պատճառվել: Օրինակ՝ կայծակը հարվածել է մեքենային, վարորդը մահացել է, և ղեկավարումը կորցրած մեքենան վնաս է պատճառել անցորդին: Այս դեպքում, ինչպես նշում է հեղինակը, վնասը անհրաժեշտ պատճառական կապի մեջ է գտնվում առավել վտանգի աղբյուրի գործունեության հետ,

---

¹ Ст'я Белякова А.М., Возмещения вреда, причиненного источником повышенной опасности. М., 1967г., էջ 41, А. И. Загорулько, Обязательства по возмещению вреда. Харьков «Консум», 1996 г., էջ 78:

² Ст'я, Белякова А.М., նշված աշխատությունը, նույն տեղում, տե՛ս А. И. Загорулько, նշված աշխատությունը, նույն տեղում:

³ Ст'я Матвеев Г.К., Вина в Советском гражданском праве. К., 1955, էջ 88:

որը դուրս է եկել մարդու հսկողության տակից: Սակայն այս հսկողությունը դադարեցված է եղել առավել վտանգի աղբյուրի վրա արտաքին արտակարգ ուժի ազդեցությամբ¹:

Մ. Շիմինովան նշում է, որ անհաղթահարելի ուժը տվյալ պայմաններում արտակարգ և անհաղթահարելի իրադարձություն է: Ամենից շուտ դրանք տարբեր տեսակի տարերային երևույթներ են, որոնք չեն ենթարկվում մարդու ազդեցությանը՝ երկրաշարժ, փոթորիկ և այլն²:

Ֆրանսիական իրավունքը իր հերթին նշում է անհաղթահարելի ուժի հետևյալ առանձնահատկությունները.

ա/ այն եղել է վնաս պատճառողի հսկողությունից դուրս, այսինքն՝ վնաս պատճառողը չէր կարող կառավարել այդ ուժը: Օտար ուժը կարող է լինել բնական ուժ (փոթորիկ, կայծակ և այլն, որը սովորաբար ընդունված է անվանել «Աստծո արարք» “acts of God”), երրորդ անձի գործողություն, որի նկատմամբ վնաս պատճառողը չունի ոչ մի ազդեցություն (բացառությամբ աշխատողների, երեխաների և այլն) կամ նույնիսկ տուժողի գործողությունները,

բ/ այն անկանխատեսելի է եղել վնաս պատճառողի համար,

գ/ այն եղել է անխուսափելի այն իմաստով, որ վնաս պատճառողը ոչինչ չէր կարող անել խուսափելու համար այդ ուժից³:

Ամփոփելով վերոհիշյալ տեսակետները՝ կարող ենք եզրակացնել, որ անհաղթահարելի ուժը օբյեկտիվ բնույթի հատկանիշների ամբողջություն է, որն անմիջականորեն կապ չունի առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջ գործունեության հետ: Այդ երևույթների հիմնական ծավալն են կազմում տարբեր տեսակի տարերային աղետները, որոնք մարդկանց և գիտության կողմից կարող են կանխատեսվել, բայց անհնար է դրանց ազդեցության կանխումը առավել վտանգի աղբյուրների վրա: Սակայն հարկ է նշել, որ անհաղթահարելի ուժի անկանխելիությունը չի ազատում առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջը այն բոլոր միջոցները ձեռնարկելուց, որոնք կարող էին նվազագույնի հասցնել պատճառված վնասը կամ նույնիսկ կանխել այն: Միևնույն ժամանակ պետք է նշել, որ անհաղթահարելի ուժի՝ որպես բնության տարբեր երևույթների, դրսևորման առկայություն-

---

¹ Տե՛ս Белякова А.М., նույն աշխատությունը, էջ 42-43:

² Տե՛ս Шяминава М., Возмещение вреда причиненного здоровью. М., 1972г, էջ 31:

³ Տե՛ս Walter van Gerven, Jeremy Lever, Pierre Larouche “Tort Law”, Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing 2000թ., էջ 331:

նը կամ բացակայությունը պետք է դիտարկել՝ ելնելով կոնկրետ իրադարձության պայմաններից: Համաձայն ենք Լ. Ա. Մայդանիկի և Ն.Յու. Սերգեևայի այն տեսակետի հետ, որ հղումը անհաղթահարելի ուժին ժխտվում է, եթե տվյալ վայրի և ժամանակի պայմաններում հնարավոր է եղել և պետք է եղել կանխատեսել բնության տարերային ուժի առաջացումը և կանխել դրա վտանգավոր հետևանքները: Այս դեպքերում առաջացող վնասը կապվում է առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջ սխալ գործողությունների և ոչ թե անհաղթահարելի ուժի հետ¹: Անհաղթահարելի ուժի ազդեցությունը կարող է տարածվել ինչպես առավել վտանգի աղբյուրի, այնպես էլ այն սպասարկող անձանց վրա: Այն կարող է նաև միաժամանակ ազդել և՛ առավել վտանգի աղբյուրի, և՛ դրա տիրոջ վրա: Ամեն դեպքում, երբ վնաս է պատճառվում առավել վտանգի աղբյուրով անհաղթահարելի ուժի ազդեցությամբ, պետք է ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքի վրա, որ վնասը պետք է պատճառված լինի ոչ թե անհաղթահարելի ուժի միջոցով անմիջապես, այլ տարերային աղետը պետք է ազդի առավել վտանգի աղբյուրի կամ այն սպասարկող անձի վրա, որի հետևանքով առավել վտանգի աղբյուրով վնաս կպատճառվի այլ անձանց: Ահա այս դեպքում, երբ կապացուցվի, որ վնասը պատճառվել է անհաղթահարելի ուժի՝ առավել վտանգի աղբյուրի վրա ազդելու պատճառով, աղբյուրի տերը կազատվի վնասը հատուցելու պարտականությունից:

Խոսելով անհաղթահարելի ուժի մասին՝ կցանկանայինք նշել նաև, որ այս կամ այն երևույթը որպես անհաղթահարելի ուժ պետք է դիտարկել՝ ելնելով կոնկրետ ժամանակաշրջանից և գիտության զարգացման աստիճանից: Եթե միևնույն երևույթը այսօրվա պայմաններում անկանխելի է, վաղը գիտության զարգացման հետևանքով հնարավոր կլինի կանխել, ուստի և ամեն անգամ անհաղթահարելի ուժի հարցը քննելիս պետք է ելնել տվյալ ժամանակահատվածի գիտության և մարդկանց կողմից այդ ուժը կանխելու հնարավորություններից, և նոր միայն որոշել՝ արդյոք երևույթը կանխելի² է եղել, թե³ ոչ:

Ինչպես նշվեց, առավել վտանգի աղբյուրով պատճառած վնասի համար պատասխանատվությունից ազատման մյուս հանգամանքը տուժողի դիտավորությունն է (ՀՀ Քաղ. օր., հոդված 1072): Որպես տուժողի դիտավորություն պետք է հասկանալ այն բոլոր գործողությունները, ո-

¹ Տե՛ս Լ.Ա. Майданик, Н.Ю. Сергеева, նշված աշխատությունը, էջ 58:

րոնք կատարել է տուժողը, և որոնց նպատակն է եղել վնաս ստանալը, այսինքն տուժողը դիտավորությանը նետվել է ավտոմեքենայի տակ, որի հետևանքով մահացել է կամ վնասվածներ է ստացել: Ճիշտ է, պրակտիկայում շատ չեն այնպիսի դեպքերը, երբ առավել վտանգի աղբյուրով վնաս է հասցվում տուժողին վերջինիս դիտավորյալ գործողությունների արդյունքում: Հիմնականում անձինք միտումնավոր դիմում են այդպիսի քայլերի ինքնասպանության նպատակով: Ցավոք սրտի, վերջին ժամանակներս շատացել են այն դեպքերը, երբ մարդիկ դիտավորյալ նետվում են մեքենայի տակ՝ նպատակ ունենալով հետագայում մեքենայի տիրոջից շորթման միջոցով դրան պահանջել: Կարծում ենք՝ հատկապես այս դեպքերում, առավել վտանգի աղբյուրը տիրապետողները պետք է ազատվեն քաղաքացիաիրավական պատասխանատվությունից, և ընդհակառակը, տուժողը ենթարկվի համապատասխան պատասխանատվության: Հասկանալի է, որ վերոնշյալ դեպքերում առավել վտանգի աղբյուրի տերը պետք է ազատվի ոչ միայն տուժողի առջև պատասխանատվությունից, այլև վերջինիս մահանալու դեպքում՝ նրա իրավահաջորդների նկատմամբ նյութական պարտավորություններից:

ՀՀ Քաղ. օր.-ի 1072 հոդվածի առաջին մասը նշում է, որ առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջը դատարանը կարող է լրիվ կամ մասնակիորեն ազատել պատասխանատվությունից ՀՀ Քաղ. օր.-ի 1076 հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերով նախատեսված հիմքերով: Իսկ ՀՀ Քաղ. օր.-ի 1076 հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասերն ամրագրում են, որ եթե տուժողի կոպիտ անգզուշությունը նպաստել է վնասի առաջացմանը կամ մեծացմանը, հատուցման չափը պետք է նվազեցվի՝ կախված տուժողի և վնաս պատճառողի մեղքի աստիճանից: Այնուհետև հոդվածը շարունակում է, որ տուժողի կոպիտ անգզուշության առկայության և վնաս պատճառողի մեղքի բացակայության այն դեպքերում, երբ պատասխանատվությունը վրա է հասնում մեղքից անկախ (այստեղ, անշուշտ, օրենսդիրը նկատի ունի առավել վտանգի աղբյուրով հասցված վնասը), հատուցման չափը կարող է նվազեցվել կամ վնասի հատուցումը կարող է մերժվել: Սինույն ժամանակ հոդվածը նշում է, որ քաղաքացու կյանքին կամ առողջությանը վնաս պատճառելու դեպքում վնասի հատուցումը չի կարող մերժվել:

Այսպիսով, օրենսգիրքը պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունից ազատող հանգամանք է դիտում տուժողի կոպիտ անգզուշությունը, որը կարող է ազատել վնաս պատճառողին հասցված վնասի համար պատասխանատվությունից կամ նվազեցնել հատուցման չա-

փը նույնիսկ առավել վտանգի աղբյուրով պատճառված վնասի դեպքում: Նախ և առաջ պետք է նշենք, որ օրենսդիրը, խոսելով տուժողի կոպիտ անզգուշության մասին, նկատի ունի ոչ թե վերջինիս հոգեբանական վիճակը, այլ այն կոնկրետ գործողությունները, որոնք բնորոշվում են մեղքով՝ արտահայտված կոպիտ անզգուշության տեսքով:

Ինչպես նշվեց, ՀՀ Քաղ. օր.-ի 1076 հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրում է, որ տուժողի կոպիտ անզգուշության առկայության և վնաս պատճառողի մեղքի բացակայության այն դեպքերում, երբ պատասխանատվությունը վրա է հասնում մեղքից անկախ, հատուցման չափը կարող է նվազեցվել կամ վնասի հատուցումը կարող է մերժվել: Սակայն միևնույն ժամանակ հողվածը նշում է նաև, որ եթե վնաս է պատճառվել քաղաքացու կյանքին կամ առողջությանը, վնասի հատուցումը չի կարող մերժվել:

Ակնհայտ է, և այդ մասին նշվեց վերը, որ օրենսդիրը «վնաս պատճառողի մեղքի բացակայության այն դեպքերում, երբ պատասխանատվությունը վրա է հասնում մեղքից անկախ» ձևակերպման մեջ նկատի ունի առավել վտանգի աղբյուրով պատճառած վնասը, որը նշանակում է, որ տուժողի կոպիտ անզգուշության առկայության դեպքում ՀՀ քաղաքացիական օրենսգիրքը հնարավոր է համարում վնասի հատուցման մերժումը: Մյուս կողմից օրենսգիրքը նշում է, որ այն դեպքերում, երբ վնասը պատճառվել է անձի կյանքին կամ առողջությանը, վնասի հատուցումը մերժվել չի կարող:

Այս դեպքում նախ պետք է նկատել, որ ձևակերպումը հստակ չէ, որը և պրակտիկայում կարող է տեղիք տալ տարբեր մեկնաբանությունների և հարցերի: Հողվածից կարելի է եզրակացնել՝ որ օրենսդիրը ցանկացել է ամրագրել, որ առավել վտանգի աղբյուրով անձի կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի դեպքում պատասխանատվության չափը կարող է նվազեցվել, սակայն վնաս պատճառողը չի կարող լիովին ազատվել պատասխանատվությունից: Միևնույն ժամանակ կցանկանալինք ուշադրություն դարձնել այն հանգամանքին, որ հողվածի ձևակերպումը ինքնին չի նշանակում, թե ամեն դեպքում, երբ առկա է տուժողի կոպիտ դիտավորությունը, վնասի ծավալը ենթակա է նվազեցման: Օրենսգիրքը դատարաններին հնարավորություն է տալիս կողմնորոշվելու՝ կիրառել՝ նորմը կոնկրետ իրավահարաբերության ժամանակ, թե՞ ոչ: Ամրագրելով, որ վնասի հատուցման չափը «կարող է» նվազեցվել կամ վնասի հատուցումը «կարող է» մերժվել՝ օրենսդիրը հուշում է դատարաններին, որ ցանկացած գործով վճիռ կայացնելիս անհրաժեշտ է ուշադրու-

թյուն դարձնել գործի բոլոր հանգամանքներին, որոնց բազմակողմանի գննության ընթացքում կարող է պարզվել, որ չնայած տուժողի կոպիտ անզգուշությանը՝ առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջ համապատասխան գործողությունների հետևանքով վնասը հնարավոր կլիներ կանխել:

Խոսելով տուժողի կոպիտ անզգուշության մասին՝ կցանկանայինք նշել, որ դա կարելի է բնութագրել որպես անփույթ վերաբերմունք մոտալուտ վտանգի կամ վտանգի ծագման նկատմամբ: Այստեղ պետք է ավելացնել, որ անհրաժեշտ է տարբերել կոպիտ անզգուշությունը սովորական անզգուշությունից: Ինչպես ընդունված է նշել իրավաբանական գրականության մեջ, սովորական անզգուշությունը դրսևորվում է այն ժամանակ, երբ անձը չի գիտակցել վրա հասնող վտանգը, սակայն պետք է իմանար այդ մասին: Այսպիսի անզգուշությունը չի կարող հիմք հանդիսանալ վնաս պատճառողի՝ տուժողի նկատմամբ ունեցած պատասխանատվության բացառման համար: Կոպիտ անզգուշության դեպքում տուժողը գիտակցում է վերահաս վտանգը, եթե անգամ չի գիտակցում, ապա պարտավոր է և կարող է գիտակցել, սակայն անփույթ է հետևանքների նկատմամբ: Ա.Մ. Բեյլակովան նշում է, որ տուժողի գործողությունները պետք է լինեն հակաօրինական ու մեղավոր. միայն այս դեպքում դրանք կարող են ազդել պատճառված վնասի չափի վրա¹:

Կոպիտ անզգուշության այն դեպքում, երբ տուժողը գիտի և գիտակցում է իր գործողությունների պատճառով հնարավոր վնասակար հետևանքների առաջացումը, սակայն ենթադրում է, որ այդ հետևանքները չեն առաջանա, ակնհայտ է, որ պատահարի և դրա հետևանքով առաջացող վնասների առյուծի բաժինը ընկնում է տուժողի վրա, քանի որ նրա գործողություններն են հանգեցրել վթարի: Սակայն այս դեպքում խոսել առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջը լրիվ պատասխանատվությունից ազատելու մասին չենք կարող: Սա բացատրվում է նրանով, որ, ինչպես նշեցինք, առավել վտանգի աղբյուրի դեպքում պատասխանատվությունը վրա է հասնում մեղքից անկախ: Չնայած օրենսգրքի այս դրույթը տեսության մեջ և պրակտիկայում լայն կիրառություն ունի, կարծում ենք՝ այն պետք է ենթարկվի որոշակի վերանայման: Ամեն դեպքում առավել վտանգի աղբյուրի տերը պետք է ազատվի նույնիսկ անձի կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի հատուցումից, եթե այդ վնասը

---

¹ Белякова А.М., Возмещения вреда, причиненного источником повышенной опасности. М., 1967г., էջ 50:

հետևանք է եղել տուժողի կոպիտ անփութության, իսկ առավել վտանգի աղբյուրի տերը ձեռնարկել է բոլոր անհրաժեշտ միջոցները վթարը կանխելու համար: Միաժամանակ ընդունում ենք նաև, որ նույնիսկ այս դեպքում դժվար է միանշանակ խոսել ձեռնարկված բոլոր անհրաժեշտ միջոցների մասին, և գործը պետք է վերջնական լուծում ստանա ապացույցների ամբողջության մեջ:

Օ.Ա. Կրասավչիկովը գտնում է, որ կոպիտ անգգուշության այն դեպքը, երբ տուժողը հասկանում և գիտակցում է իր գործողությունների հնարավոր հետևանքները, բայց և այնպես դիտավորյալ անտեսում է դրանք, չնայած չի ձգտում վնասի առաջացմանը, պետք է լիովին ազատի վնաս պատճառողին պատասխանատվությունից¹: Մեր կարծիքով նույնպես, անգգուշության վերոնշյալ տեսակի առկայության դեպքում վնաս պատճառողը պետք է ազատվի պատասխանատվությունից: Մակայն, խոսելով քաղաքացու կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի հատուցման մասին, պետք է նշենք, որ ՀՀ Քաղ. օր.-ը այս դեպքում բացառում է վնաս պատճառողի՝ վնասը փոխհատուցելու մերժումը, նույնիսկ եթե վնասը պատճառելիս տուժողը ցուցաբերել է երրորդ աստիճանի կոպիտ անգգուշություն: Կարծում ենք՝ ՀՀ Քաղ. օր.-ն այս առումով պետք է վերանայել և կոպիտ անգգուշության վերջին աստիճանի դեպքում, ելնելով գործի հանգամանքներից, ազատել վնասը պատճառողին վնասը հատուցելու պարտականությունից:

Հաճախ առավել վտանգի աղբյուրի ազդեցության հետևանքով տուժում են փոքրահասակներն ու անչափահասները: Արդյոք այս անձանց մեղքը նույնպե՞ս պետք է հաշվի առնվի պատասխանատվության հարցը սահմանելիս: Գործող օրենսդրության համաձայն՝ մինչև տասնչորս տարեկան փոքրահասակները լրիվ անգործունակ են և պատասխանատու չեն իրենց գործողությունների համար²: Սրա հետևանքով Քաղ. օր.-ը այս անձանց վրա չի դնում վնասը հատուցելու պարտականություն: Ա.Մ. Բելյակովան գտնում է, որ տրամաբանության համաձայն՝ վնաս կրած փոքրահասակների գործողությունները չպետք է իրավական որակավորում ստանան³: Օրենքը չի նշում, թե արդյոք այս դեպքում պետք է հաշվի առնվի փոքրահասակների նկատմամբ օրենքով հսկողություն իրակա-

¹ Տե՛ս Օ. А. Красавчиков, նշված աշխատությունը, էջ 192:

² Տե՛ս ՀՀ Քաղ. օր., հոդված 29:

³ Տե՛ս Белякова А.М., նշված աշխատությունը, էջ 55:

նացնող անձանց մեղավորությունը: Օրենքում նշված է միայն տուժողի մեղքի մասին: Իրավաբանական գրականության մեջ այս հարցի վերաբերյալ արտահայտվել են տարբեր կարծիքներ: Հեղինակների մի մասը գտնում է, որ նման դեպքերում ծնողների մեղքը պետք է հաշվի առնվի, քանի որ նրանք են պարտավոր հսկողություն իրականացնել և դաստիարակել փոքրահասակին, և հենց այդ հսկողության և դաստիարակության պակասի հետևանքով երեխան վնաս է ստացել առավել վտանգի աղբյուրից¹: Հեղինակների մյուս մասը գտնում է, որ նմանատիպ դեպքերում պատասխանատվության չափը որոշելիս ծնողների մեղքը չպետք է հաշվի առնվի: Նրանք նշում են, որ քանի որ օրենքը խոսում է միայն տուժողի մեղքի մասին, ապա ծնողները կամ որդեգրողները չեն կարող հանդես գալ որպես տուժողներ, ուստի և նրանց մեղքը չի կարող հաշվի առնվել: Բացի այդ, հեղինակները նշում են նաև, որ ծնողների՝ երեխային հսկելու պարտականությունը նրանց պարտականությունն է երեխայի և պետության հանդեպ, ուստի այդ պարտականության թերի կատարումը չի կարող հիմք հանդիսանալ անչափահասին վնաս պատճառած երրորդ անձանց պատասխանատվության մեղմացման կամ ժխտման համար²: Քննարկելով նաև տարակարծիք հեղինակների տեսակետները՝ կարող ենք հանգել այն եզրակացության, որ անհնար է ժխտել ծնողների դերը առավել վտանգի աղբյուրով փոքրահասակին պատճառված վնասի մեջ, սակայն մյուս կողմից պետք չէ այդ դերը բացարձակացնել և դնել նմանատիպ բոլոր գործերի հիմքում: Կախված կոնկրետ գործի հանգամանքներից՝ պետք է ուշադրությամբ վեր հանել բոլոր այն հանգամանքները, որոնք հնարավորություն կտան պարզել, թե արդյոք փոքրահասակի նկատմամբ ծնողների, որդեգրողների կամ հոգաբարձուների դրսևորած վատ հսկողությունն է պատճառ հանդիսացել առավել վտանգի աղբյուրով վերջինիս հասցված վնասի առաջացմանը:

Ինչ վերաբերում է տասնչորսից տասնութ տարեկան անձանց, ապա, համաձայն Քաղ. օր.-ի 30 հոդվածի, այս անձինք սահմանափակ գործունակ են, և նրանց գործողությունները առաջացնում են իրավական հետևանքներ: Բացի այդ՝ Քաղ. օր.-ի 1068 հոդվածը ամրագրում է, որ այս տարիքի անչափահասները պատասխանատվություն են կրում ի-

---

¹ Տե՛ս С.Е. Донцов, М.Я. Маринина, Имущественная ответственность за вред причиненный личности, М., 1986г., էջ 78-80:

² Տե՛ս Белякова А.М., նշված աշխատությունը, էջ 56:

րենց կողմից պատճառված վնասի համար ընդհանուր հիմունքներով: Ուստի, ելնելով վերոնշյալից, կարող ենք պնդել, որ այս անչափահասների մեղավոր գործողությունները պետք է ազդեն պատճառված վնասի չափի նվազեցման վրա¹:

Հիմնականում կոպիտ անգոյությունն է, որ նպաստում է վնասի պատճառմանը: Ուստի հենց այս հանգամանքն է, որ պետք է նպաստի վնաս պատճառողի կողմից վնասի հատուցման չափի նվազեցմանը:

Եվ վերջապես, ՀՀ Քաղ. օր.-ի 1072 հոդվածի 2-րդ մասը ամրագրում է, որ առավել վտանգի աղբյուրի տերը պատասխանատվություն չի կրում այդ աղբյուրով պատճառված վնասի համար, եթե ապացուցում է, որ աղբյուրը դուրս է եկել իր տիրապետումից այլ անձանց ապօրինի գործողությունների հետևանքով: Այսպիսով, օրենսգիրքը առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջ համար որպես այդ աղբյուրով պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունից ազատող հանգամանք է դիտում աղբյուրի՝ այլ անձանց ապօրինի գործողությունների հետևանքով տիրոջ տիրապետումից դուրս գալը: Առավել վտանգի աղբյուրը տիրոջ տիրապետումից կարող է ապօրինի կերպով դուրս գալ, եթե աղբյուրը հափշտակվել է:

Ուկրաինայի Գերագույն դատարանի 1992թ. մարտի 27-ի պլենումի որոշման երրորդ կետով այսպիսի պատասխանատվության (կամ կարելի է ասել առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջ համար պատասխանատվությունից ազատման) համար որպես պայման են նշվում հետևյալ երկու նախադրյալները.

ա) առավել վտանգի աղբյուրը դուրս է եկել նրա տիրապետողի կամ այն այլ օրինական կարգով տիրապետողի տրամադրության տակից վերջինիս կամքին հակառակ,

բ) երրորդ անձանց կողմից այդ աղբյուրին տիրապետելը կրել է հակաօրինական բնույթ²:

ՀՀ Քաղ. օր.-ը որպես պայման նշում է այլ անձանց ապօրինի գործողությունները, որոնց հետևանքով առավել վտանգի աղբյուրը դուրս է եկել սեփականատիրոջ տիրապետումից: Երրորդ անձանց կողմից առավել վտանգի աղբյուրով պատճառված վնասի հատուցման պայման էր ամրագրված դեռևս ԽՍՀՄ Գերագույն դատարանի 1963թ. հոկտեմբերի 23-ի պլենումի որոշման 5-րդ կետում, որտեղ ասվում էր. «Առավել վտան-

¹ Տե՛ս Белякова А.М., նույն տեղում:

² Տե՛ս А. И. Загорулько, նշված աշխատությունը, էջ 71:

գի աղբյուրի սեփականատերը պատասխանատվություն չի կրում այդ աղբյուրով պատճառված վնասի համար, եթե ապացուցի, որ վերջինս դուրս է եկել սեփականատիրոջ տիրապետության տակից ոչ իր մեղքով, այլ երրորդ անձանց հակաօրինական գործողությունների հետևանքով: Այս պայմանների առկայության դեպքում պատճառված վնասի համար երրորդ անձանց պատասխանատվությունը պետք է որոշվի Հիմունքների 90 հոդվածի կանոններին համապատասխան: Երրորդ անձանց ապօրինի գործողությունների հետևանքով սեփականատիրոջ տիրապետման տակից դուրս եկած առավել վտանգի աղբյուրով վնաս պատճառելու ժամանակ, սակայն երբ առկա է նաև սեփականատիրոջ մեղքը, վնասի հատուցման պարտականությունը կարող է դրվել ինչպես այն անձի վրա, ով օգտագործել է առավել վտանգի աղբյուրը, այնպես էլ, հաշվի առնելով կոնկրետ հանգամանքները, նրա սեփականատիրոջ վրա: Առավել վտանգի աղբյուրի սեփականատիրոջ այսպիսի պատասխանատվությունը կարող է ծագել մասնավորապես այն դեպքում, երբ նրա մեղքով չի իրականացվել առավել վտանգի աղբյուրի անհրաժեշտ պաշտպանությունը»¹: Պետք է նշել, որ առավել վտանգի աղբյուրի տիրոջ պատասխանատվության պայմանը այն դեպքում, երբ աղբյուրը դուրս է եկել իր տիրապետման տակից այլ անձանց ապօրինի գործողությունների հետևանքով, սակայն կա նաև սեփականատիրոջ մեղավորությունը, ամրագրված է նաև ՀՀ Քաղ. օր.-ի վերոնշյալ հոդվածում, որտեղ ասվում է. «Աղբյուրի սեփականատիրոջ տիրապետումից այդ աղբյուրի ապօրինի վերցնելու մեջ նրա մեղքի առկայության դեպքում պատասխանատվությունը կարող է դրվել ինչպես առավել վտանգի աղբյուրի սեփականատիրոջ, այնպես էլ այն ապօրինի ձեռք բերողի վրա»: Ի միջի այլոց նկատենք, որ մմանատիպ կարգ են կիրառում նաև Ուկրաինայի դատարանները²:

Այսպիսով, որպեսզի առավել վտանգի աղբյուրը տիրապետող անձը ազատվի այդ աղբյուրով հասցված վնասի պատասխանատվությունից, անհրաժեշտ է, որ այդ աղբյուրը դուրս եկած լինի նրա տիրապետման տակից այլ անձանց ապօրինի գործողությունների հետևանքով: Այստեղ կարևոր պայման է, որ աղբյուրի տիրապետողը պահպանած լինի աղբյուրը պահպանելու բոլոր անհրաժեշտ միջոցները, այլապես աղբյուրը

¹ Ст'я Белякова А.М., նշված աշխատությունը, էջ 34:

² Ст'я А. И. Загорулько, նշված աշխատությունը, նույն տեղում:

նրա տիրապետման տակից ապօրինի դուրս գալը չի կարող դիտվել որպես պատասխանատվությունից ազատող հանգամանք:

Ամփոփելով կարող ենք եզրակացնել, որ առավել վտանգի աղբյուրով անձի կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի համար պատասխանատվությունից ազատող և պատասխանատվության չափը մեղմացնող հանգամանքներ են հանդիսանում.

1. անհաղթահարելի ուժը,

2. տուժողի դիտավորությունը, որն ուղղված է վնաս ստանալուն. այս դեպքում աղբյուրի տերը միանշանակ ենթակա է պատասխանատվությունից ազատման,

3. տուժողի կոպիտ անզգուշությունը, որի առկայության դեպքում վնասի հատուցումը կարող է մերժվել բոլոր դեպքերում՝ բացառությամբ, երբ վնաս է պատճառվել անձի կյանքին կամ առողջությանը: Այս դեպքում վնասի հատուցումը չի կարող մերժվել, այլ միայն հնարավոր է վնասի հատուցման չափի փոքրացում: Կարելի է ավելացնել նաև, որ, համաձայն ՀՀ Քաղ. օր.-ի 1076 հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը, տուժողի մեղքը հաշվի չի առնվում լրացուցիչ ծախսերը (1078 հոդված 1-ին մաս), կերակրողի մահվամբ ծագած վնասը (1082 հոդված), ինչպես նաև թաղման ծախսերը հատուցելիս (1087 հոդված):

Այստեղ կցանկանայինք անդրադառնալ, մեր կարծիքով, մի շատ կարևոր հարցի: Ուսումնասիրելով հոդվածի այս վերջին ձևակերպումը՝ ակնհայտ է դառնում, որ վնասի հատուցման բացառում չի կիրառվում բոլոր այն դեպքերում, երբ վնասի հատուցումը վերաբերում է անձի կյանքին և առողջությանը: Սա նշանակում է, որ կարծես թե ՀՀ Քաղ. օր.-ը չի նախատեսում նույնիսկ պատասխանատվության չափի մեղմացում այն դեպքերի համար, երբ վնաս է պատճառվել անձի կյանքին կամ առողջությանը վերջինիս կոպիտ անզգուշության հետևանքով: Հոդվածի նույն մասի նախորդ նախադասությունը սահմանում է, որ չի կարող մերժվել կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասը, սակայն ոչինչ չի ասվում հատուցման չափի փոքրացման մասին, որից հետևում է, որ հոդվածի նույն մասի նախորդ նախադասությունում գործածված «հատուցման չափը կարող է նվազեցվել» արտահայտությունը տարածվում է նաև անձի կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի վրա: Սակայն ՀՀ Քաղ. օր.-ի 1076 հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետը ամրագրում է, որ տուժողի մեղքը չի կարող հաշվի առնվել այն բոլոր վնասները հաշվարկելիս, որոնք վերաբերում են անձի կյանքին կամ առողջությանը հասցված վնա-

սին: Այստեղ հարց է ծագում՝ ո՞ր դեպքերի համար կարող ենք հաշվի առնել տուժողի մեղքը, եթե խոսքը վերաբերում է կյանքին կամ առողջությանը հասցված վնասին,

4. այն դեպքերում, երբ առավել վտանգի աղբյուրը այլ անձանց ապօրինի գործողությունների հետևանքով դուրս է եկել իր տիրոջ տիրապետումից,

5. և վերջապես, առավել վտանգի աղբյուրով պատճառված վնասի համար պատասխանատվություն չեն կրում մինչև տասնչորս տարեկան անչափահասները, անգործունակ ճանաչված անձինք, այն անձինք, որոնք վնասի պատճառման պահին ի վիճակի չեն եղել գիտակցելու, գնահատելու իրենց գործողությունները և ղեկավարելու դրանք: Այս դեպքում պատասխանատվության սուբյեկտ են դիտվում վերջիններիս խնամակալները (ՀՀ Քաղ. օր. հհ 1068, 1069):

Grigor Bekmezyan
Chair of Civil Law, YSU
Candidate of Legal Sciences, Docent

RELIEVING FROM LIABILITY RESULTING OUT OF ACTIVITIES WITH SOURCES OF SUPERIOR DANGER

The liabilities for losses resulting from any activities being of greatest danger for the environment play a unique role in the civil law. In the view of the fact that this institute provides for a special order for responsibility - a responsibility without fault, there's a need for a special study of the circumstances that may relieve the owner of the source of the danger from any liability arising from inflicting any harm by using such source. As grounds for relieving the owner of the source of superior danger from compensation is considered the legal fact the law rules are linked to or the full exclusion of the above mentioned liability or the lessening of its property volume. Based on the foregoing, the grounds for relieving from responsibility for the damage caused by the source of a superior danger may be ranked to the following groups:

(1) legal facts, that fully exempt the owner of the superior source of danger from responsibility,

(2) legal facts, that exempt the owner of the superior source of danger from responsibility in part.

The above mentioned two groups of facts exempting from responsibility for the losses caused by superior source of danger are contemplated in the article, where the nuances of legislation are touched upon, and the deficiencies are identified and appropriate solutions are suggested.